

ЕКОНОМНІСТЬ ВИСЛОВУ В МОВОТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ЖУРБИ

Наприкінці ХХ ст. в українську літературу повернулось із забуття ім'я письменниці Галини Журби. Вона була непередбачена, енергійна, дружелюбна... і ці риси можна продовжити до безкінечності. Творчість талановитої письменниці надзвичайно збагатила українську літературу, українську мову. Галина Журба зуміла показати всьому світові велич українського народу, української землі, силу слова, багатство слова цієї видатної постаті літератури [1, с. 81].

Мова художньої прози Галини Журби – найменш досліджена царина її творчості, що є, безперечно, цікавим явищем у сучасному письменстві. Мовотворча майстерність письменниці системно виявляється в багатьох засобах художнього відтворення життя. До таких засобів належать і засоби економного художнього вислову, суть яких не в тому, що в творах письменниці немає найменшої словесної зайвини, надлишковості, надміру, немає слова, в якому не було б потреби, але й у тому, що Галина Журба часто вдається до таких засобів вислову, до такої структурної організації фрази, яка робить певні уривки художнього тексту максимально ущільненими лексично і, власне, природно лаконічними. Така економність мовлення досягається випущенням або еліпсацією найрізноманітніших мовних одиниць і створюваною таким чином граматичною неповнотою структур речення різного типу [7, с. 116]. Таким способом витворюється і відповідна стилістична манера художнього мовлення, один з прийомів користування мовою на її синтаксичному рівні. Так виникають мовні структури, які в лінгвістиці називаються неповними, в тому числі й еліптичні. Еліптичні речення виділяються як особливий різновид неповних простих речень.

Аналіз науково-теоретичної літератури засвідчує, що опертям виділення неповних речень є "випущення", "пропуск" якогось члена речення, головного чи другорядного [8, с. 15]. Але цей "пропуск" не дозволяє вважати такі речення "ущільненими". Вони, як і повні речення, виконують відповідні

комунікативні функції, уживаючись у мовленні як самодостатні [2, с. 160]. Щодо пропущених елементів мовлення, то вони, здебільшого, до їхнього пропуску вже були виражені в одному з препозитивних речень або їхніх частин, тому постають у свідомості мовця, слухача, читача: *У подвір'я увійшла дядина Зіня. Поставила біля керниці відра на коромислі, нагнула журавель* [5, с. 16]. Звичайно, "зміст неповного речення не обмежується... самою тільки семантикою членів, з яких складається неповне речення і які виражені в ньому лексично і граматично" [2, с. 147], оскільки його завданням є реалізація ситуативно-прагматичних інтенцій. Водночас цілком зрозуміло, що неповне речення не зовсім зрозуміле без попередніх, у яких наявний пропущений член. Розгляд таких утворень відокремлено від інших речень засвідчує, що неповним реченням властива смислова недостатність, недовершеність.

Отже, самі по собі неповні речення ніколи не мають відносно закінченого смислу. Неповнота їхнього змісту сполучається з неповнотою складу. "На обох цих ознаках – смисловій і граматичній неповноті – загалом ґрунтується й саме поняття неповного речення" [3, с. 132].

В творах Г. Журби широко представлені контекстуальні неповні структури. Вживання контекстуальних речень, в яких відсутній один із елементів їхньої структури, визначається не тільки наявністю достатності умов контексту, а й певними художньо-естетичними причинами, що знаходять свій вияв у специфічних особливостях граматичної і стилістичної системи художників слова. Уживання неповних контекстуальних речень презентує собою художній прийом, що, безперечно, характеризує мовно-стилістичну манеру митців слова і є неодмінною ознакою усно-експресивного синтаксису.

Речення із словесно невираженим підметом становлять найбільший структурний тип граматично неповних контекстуальних структур у мовотворчості Галини Журби.

Найчастіше автор не називає підмет, що відповідає третій особі однини: *Врешті голова дідова почала віддалюватися. Плила в якусь каламутну віддаль, ставала далека, далека* [5, с. 10]; *Потім приходила у чорних ризах зажурена Ніч. Світила лямпаду й псалтир над нею читала. Лежала непорушно з занімілими устами, без віддиху майже, жива і мертва, кривлею лишень тепла* [5, с. 11]; *Вона потайки горнула його до своєї порепаної груді. Годувала його з останньої, найпобожнішої цицьки. Лизала його потайки темними ночами. Зализувала рани та спивала сльози. Грішну й непорочну його душу сповідала. Виколисувала в ньому невсипущу тугу* [5, с. 12]. У поданих реченнєвих ілюстраціях конструкції неповних речень служать безпосереднім продовженням першого, формально повного речення. Граматичним центром у кожному з неповних речень є дієслівний присудок, а також присудки, які однорідні граматично, існують синтаксично як окремі неповні речення.

Особливістю мовостилю Галини Журби є пропуск підмета, який в попередньому реченні виступав у функції додатка в неповних контекстуальних реченнях: *Дарку саму зачиняли в хаті. Плакала тоді гірко. Просилася з матір'ю до дядини. Просила тільки, щоби мати не барилася довго. Потім вилазила на лаву й проводжала її поглядом за ворота. Сперши на руках підборіддя, дивилася тужно перед себе* [5, с. 15].

Епізодично натрапляємо на такі граматично неповні конструкції, в яких неназваним членом речення виступає не простий, а синтаксично складений підмет: *Максим і Дарка качали пампушки з болота, робили з черепків Великдень. У холодку під явором копали хатки в глині. Були зайняті своїм* [5, с. 20]; *Настка з Зінею теж ходили до машини. Позав'язувані в старих хустинках, відтягали мішки з зерном з-під «барабана»* [5, с. 27].

Інколи словесно невиражений підмет у неповному реченні встановлюється із значення таких членів речення в подальшому контексті, які лише описово викликають уявлення про суб'єкт дії, виражаючи його не тільки окремим словом, а й словосполученням: *Дві пляшки самогону випив, і*

не охмілів. Люльки з рота не випускав. Потім казав дати бритву, джахнув нею по цих жилах тай геть відрізає ногу, щоб не заважала, не теліпалась дурно. Сильно був твердий чоловік. Поклали діда Захарка на лаві [5, с. 44-45].

Еліптичні речення – кількісно найбільш виявлений різновид неповних речень, які мають "свої", тільки їм властиві граматико-семантичні ознаки. Головною особливістю таких утворень є те, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури (найчастіше присудок) установлюється не з сусідніх речень у монологічному мовленні, а безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їхнім значенням і формою.

У тій формі, у якій еліптичні речення функціонують у художньому тексті чи розмовному мовленні, їх не можна поповнити точним значенням неназваного слова, саме тому, що таке слово ніде не було вжито. "В еліптичних реченнях дійсно значення тієї чи іншої дії, що їх постійно супроводжує, усвідомлюється синонімічно, з деякою семантичною неокресленістю, через що ці речення не можуть або майже не можуть бути замінені будь-якими повними конструкціями. Нестача (еліпсис) члена речення в еліптичних реченнях є їх відносною постійною структурною рисою й не створює неповноти їх змісту" [2, с. 218]. З огляду на таку особливість еліптичних речень їх слід вважати явищем мови, і тільки їх розглядати як формально неповні конструкції.

Як уже було констатовано, "значення" пропущеного члена впливає з лексико-граматичних особливостей таких речень, тобто з наявності в них тих членів речення, які й залежать від пропущеного присудка. Найчастіше ними є додатки й обставини, які виражаються прислівниками або іменниками з предметно-обставинними значеннями (або прикметники, займенники, числівники, що їх заступають). Позначаючи об'єкт, на який спрямовано дію, спосіб, обставини, за яких вона відбувається, прислівники й іменники "увиразнюють" дію, лексично не виражену в еліптичному реченні, "... у своїй

сукупності й у межах певного речення утворюють той смисловий і граматичний контекст, на основі якого конкретне значення певної дії мислиться з більшою або меншою приблизністю, визначеністю" [2, с. 220].

В художніх творах Г. Журби еліптичні структури відзначаються стійкою структурою й достатнім лексичним наповненням для розуміння змісту висловлення. Однак семантично такі конструкції вимагають встановлення неназваного компонента. Вони зрозумілі самі по собі, поза текстом, бо неназане в них дієслово, зрідка іменник, синонімічно, тобто приблизно, встановлюється із змісту та граматичної будови самої еліптичної конструкції.

Заміна неповних речень граматично повними призводить до надлишкової інформації, уповільнення темпу мовлення. Еліптичне речення не має повного відповідника – в цьому найбільше полягає його особлива семантична природа і стилістична своєрідність [9, с. 125]. Еліпсоване слово в таких структурах може позначати рух, пересування в просторі, буття, мовлення тощо: *На гас, на сіль, на підошви, – а це на десятину* [5, с. 45]; *Я тоді йому в ноги* [5, с. 50]; *Щоб я з того місця* [5, с. 50]; *До нього, а він мертвий* [5, с. 45]; *Над ним одвічна, чуйна сторожа* [5, с.12]; *В хаті нікого, тільки я і дід* [5, с.7]; *На руках дитина* [5, с. 5]; *Я проти нього – мушка* [5, с. 5]; *А з другого кінця села* [5, с.4].

Для наведених еліптичних речень характерна відсутність вербалізованих показників дії (стану). І це становить мовленнєву норму. Незаміщена синтаксична позиція таких показників компенсується засобами внутрішнього контексту. Немає жодних сумнівів, що такі конструкції є еліптичними.

Отже, розглянуті структурні різновиди власне неповних та еліптичних конструкцій у художніх текстах Галини Журби свідчать про високу майстерність письменниці у виборі словесних форм, структур, помітно забезпечується не тільки економність, лаконічність вислову, а й створюється необхідна експресія, яка особливо важлива для художнього стилю.

Список використаних джерел

1. Біляїв В. Творчість у поході життя (Галина Журба) / В. Біляїв // „На неокраїнім крилі...”. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – С. 79-99.
2. Дудик П.С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові / П.С. Дудик // Дослідження з синтаксису. – К.: Наук. думка, 1958. – С. 129-260
3. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення) / П.С. Дудик. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 131-211.
4. Журба Г. Далекий світ : автобіографічна розповідь. — 2-ге вид. / Галина Журба. – New York : М.Р.Котс, 1978. – 371 с.
5. Журба Г. Зорі світ заповідають... / Галина Журба — Львів : Накладом Івана Тиктора, 1933. – 128 с.
6. Іщук-Пазуняк Н. Сеньйорка нашої літератури / Н. Іщук-Пазуняк // Вибрані студії з історії, лінгвістики, літературознавства і філософії. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2010. – С. 242-246.
7. Марченко Т.В. Співвідношення повноти/неповноти речення з валентністю предиката / Т.В. Марченко // Вісн. Черкас. ун-ту. – Серія «Філологічні науки» – Черкаси, 2005. – Вип. 68. – С. 116.
8. Чередниченко І.Г. Граматична структура неповних речень та основи їх класифікації / І.Г. Чередниченко // Українська мова і література в школі, 1954, №3. – С. 15.
9. Шептуха О.В. Проблеми класифікації еліптичних речень / О.В. Шептуха // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць [за заг. ред. Л.А. Лисиченко]. – Х.: ОВС, 2002. – Вип. 9. – С. 125–130.